

Consell de Treball
Econòmic i Social
de Catalunya

LA IGUALTAT ENTRE HOMES I DONES A CATALUNYA
ANÀLISI DE LA SITUACIÓ ACTUAL

CTESC
Març 2008

ÍNDEX

1. Introducció	3
2. Situació de la dona en el mercat de treball a Catalunya	3
3. Dona i salaris.....	11
4. Dona i salut.....	17
5. Els usos del temps i la dimensió del treball no remunerat.....	21
6. Dona i exclusió social	24
7. Les situacions de discriminació múltiple.....	26
8. Bibliografia i fonts	28

1. Introducció

El Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya, com a fòrum permanent d'assessorament, anàlisi i debat entre els principals agents socioeconòmics i la societat, té entre els seus principals àmbits de treball el de la igualtat entre dones i homes. En aquest sentit, el present estudi té com a finalitat fer una descripció de quina és la situació de les dones a Catalunya en els àmbits següents: el mercat de treball, els salaris, la salut, els usos del temps i la pobresa i l'exclusió social. També s'analitza quina és la situació de les dones immigrades a Catalunya, com a col·lectiu especialment vulnerable.

Si bé la incorporació de la dona al mercat de treball és una realitat, no ho és en igualtat de condicions amb l'home. L'estudi descriu quina és la relació de la dona amb el mercat de treball a partir de l'anàlisi de la inactivitat, l'activitat, l'ocupació i l'atur. Així mateix, s'analitzen les diferències salarials entre homes i dones atenent a diverses variables a partir de les dades de l'Enquesta Anual d'Estructura Salarial. D'altra banda, l'estudi fa un repàs de les desigualtats per raó de gènere en matèria de salut, riscos laborals i sinistralitat laboral.

Es fa una explicació de quines són les tendències en els usos socials del temps a partir de les dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població corresponents a l'any 2006, així com de quina és la importància i la dimensió econòmica del treball no remunerat. A través de la informació que proporciona l'Enquesta de condicions de vida de l'any 2005 es fa un repàs de com afecta la pobresa al col·lectiu femení i de quins són els factors que influeixen de manera específica a les dones i que poden derivar en situacions de pobresa i exclusió social. Finalment, s'analitza les dones immigrades, atès que és un col·lectiu de dones que pateix el que s'anomena una situació de discriminació múltiple.

2. Situació de les dones en el mercat de treball a Catalunya

La incorporació de la dona al mercat de treball és un fet, si bé aquesta incorporació no ho és en igualtat de condicions amb l'home, i a més va acompanyada d'una polarització del mercat de treball femení, que es pot definir com que certs col·lectius de dones pateixen situacions anomenades de discriminació múltiple, com és el cas de les dones immigrades o de les dones amb discapacitat. Determinats estudis (Torns, 2007) posen en relació aquesta desigualtat en l'accés i la permanència en el mercat de treball a la pervivència dels rols entre homes i dones en relació al repartiment del treball productiu i reproductiu.

Inactivitat

La població inactiva a Catalunya l'any 2007 (de 16 a 64 anys) és de 1.092.000 persones, el 70% de les quals són dones (765.000). D'acord amb les dades de la taula següent, la taxa d'inactivitat femenina ha tendit a disminuir, situant-se l'any 2007 en el 32,1%, 0,6 punts menys que l'any anterior. Les taxes d'inactivitat femenines són però superiors a les masculines en totes les franges d'edat. El col·lectiu on les diferències entre sexes són més grans és el de 45 a 64 anys. S'aprecia una elevada taxa d'inactivitat en el col·lectiu de 16 a 19 anys, que en el cas de les dones arriba fins al 70,2%, així com entre les dones de 55 a 64 anys, atès que les dones que actualment tenen aquesta edat s'han dedicat en una elevada proporció a les tasques reproductives.

TAULA 1. TAXES D'INACTIVITAT (16 A 64 ANYS) PER SEXE I GRUPS D'EDAT. CATALUNYA 2006-2007

Unitats: Percentatges.

	2007			Variació 06-07		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
De 16 a 19 anys	64,5	70,2	67,3	-0,9	2,4	0,8
De 20 a 24 anys	21,8	33,1	27,3	0,7	0,2	0,4
De 25 a 34 anys	5,1	17,1	10,8	-1,1	0,2	-0,5
De 35 a 44 anys	4,6	20,9	12,5	0,2	-1,4	-0,6
De 45 a 54 anys	6,1	31,1	18,7	-0,2	-0,1	-0,2
De 55 a 64 anys	26,5	57,7	42,6	2,7	-3,0	-0,1
Total	13,3	32,1	22,5	0,1	-0,6	-0,3

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE.

Un percentatge important de dones roman fora de l'activitat laboral per causa de les seves responsabilitats familiars. D'acord amb un informe d'EUROSTAT¹, una de cada deu dones entre els 25 i els 54 anys a la UE 27 està en situació d'inactivitat degut a les responsabilitats familiars, constatant-se grans diferències entre els estats membres. Així, la taxa d'inactivitat de les dones entre els 25 i els 54 anys va ser del 23,6% l'any 2006 a la UE 27, comparada amb el 8,1% de la dels homes. Aquest període és el període principal de l'activitat laboral, així com el període en que es formen les famílies i en el que es tenen els fills. Així mateix, la principal raó que al·leguen les dones d'aquesta edat per estar en situació d'inactivitat són les responsabilitats familiars: el 10,2% de les dones entre 25 i 54 anys l'any 2006 a la UE 27 van ser inactives per les responsabilitats familiars, quasi la meitat de les dones inactives d'aquesta edat. En el cas d'Espanya, i d'acord amb l'EUROSTAT, la taxa d'inactivitat de les dones d'aquesta franja d'edat l'any 2006 és del 28,8%; el 18,8% d'aquestes dones està inactiva per les responsabilitats familiars.

Com a conclusió, es pot afirmar que la relació de les dones amb el mercat de treball continua estant lligada a les etapes del cycle vital. En aquest sentit, l'Enquesta de Condicions de Vida i Hàbits amb dades corresponents a l'any 2006 mostra per a Catalunya que són les dones les principals responsables de les tasques de la llar i de la cura de persones en situació de dependència.

Activitat

La població activa a Catalunya l'any 2007 (de 16 a 64 anys) és de 3.757.000 persones, de les quals 2.136.000 són homes (el 56,9%) i 1.621.000 són dones (el 43,1%). Tal i com s'observa a la taula següent, la taxa d'activitat femenina es situa l'any 2007 a Catalunya en el 67,9% i augmenta en 0,7 punts respecte el 2006. No obstant, es situa en quasi 20 punts per sota de la taxa d'activitat masculina (86,7%).

Cal destacar la baixa taxa d'activitat de les dones de 16 a 19 anys (29,8%) i de les dones que tenen entre 55 i 64 anys (42,3%). La baixa participació de les dones de més edat en el mercat de treball s'explica perquè les dones que actualment tenen més de 55 anys han estat població femenina considerada inactiva, perquè s'han dedicat a les tasques relacionades amb la reproducció o bé perquè han abandonat el mercat de treball en edats joves per dedicar-se a aquest tipus de tasques.

Per edats, malgrat que les dones de les franges d'edat centrals (de 25 a 44 anys) són les que presenten les taxes d'activitat més elevades, tenen una participació laboral inferior a la dels homes de la mateixa edat, que podria tenir la seva explicació en els diferents efectes que tenen les etapes del cycle vital en la relació amb el mercat de treball per raó de gènere.

¹ EUROSTAT, News release 169/2007, 6 de desembre de 2007.

TAULA 2. TAXA D'ACTIVITAT (16 A 64 ANYS) PER SEXE I GRUPS D'EDAT. CATALUNYA 2006-2007

Unitats: Percentatges

	2007			Variació 06-07		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
De 16 a 19 anys	35,5	29,8	32,7	0,8	-2,4	-0,7
De 20 a 24 anys	78,2	66,9	72,7	-0,6	-0,2	-0,4
De 25 a 34 anys	94,9	82,9	89,2	1,1	-0,2	0,5
De 35 a 44 anys	95,4	79,1	87,5	-0,2	1,5	0,7
De 45 a 54 anys	93,9	68,9	81,3	0,3	0,1	0,2
De 55 a 64 anys	73,5	42,3	57,4	-2,8	3,0	0,2
Total	86,7	67,9	77,5	-0,1	0,7	0,3

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE.

En aquest sentit, un estudi de la Universitat d'Essex² constata que, malgrat que la participació de les dones al mercat de treball ha augmentat, les dones encara tendeixen a interrompre la seva carrera quan són mares, per un període de temps superior al del permís per maternitat. L'estudi relaciona la influència de la durada del permís per maternitat i del nivell educatiu de les dones en la seva reincorporació al mercat de treball a Europa. Es constata que en el cas d'Espanya, les dones amb nivells educatius mitjans i baixos declaren més dificultats per reincorporar-se al mercat de treball una vegada esgotat el permís per maternitat, dada que podria estar relacionada amb uns ingressos salarials més baixos d'aquestes dones derivats d'una ocupació menys qualificada, atès el seu nivell educatiu. Així mateix, l'estudi constata que aquesta situació està relacionada amb uns serveis de cura als infants poc desenvolupats. Igualment, comparant els nivells de participació en el mercat de treball de les dones de generacions anteriors, es constata la influència de les diverses actituds culturals a Europa en relació a la valoració del treball productiu de les dones. En aquest sentit, Espanya, juntament amb Itàlia, Grècia i Irlanda, són els estats que registraven l'any 2000 els nivells de participació més baixos de les dones en el mercat de treball en relació a la resta de països europeus.

Ocupació

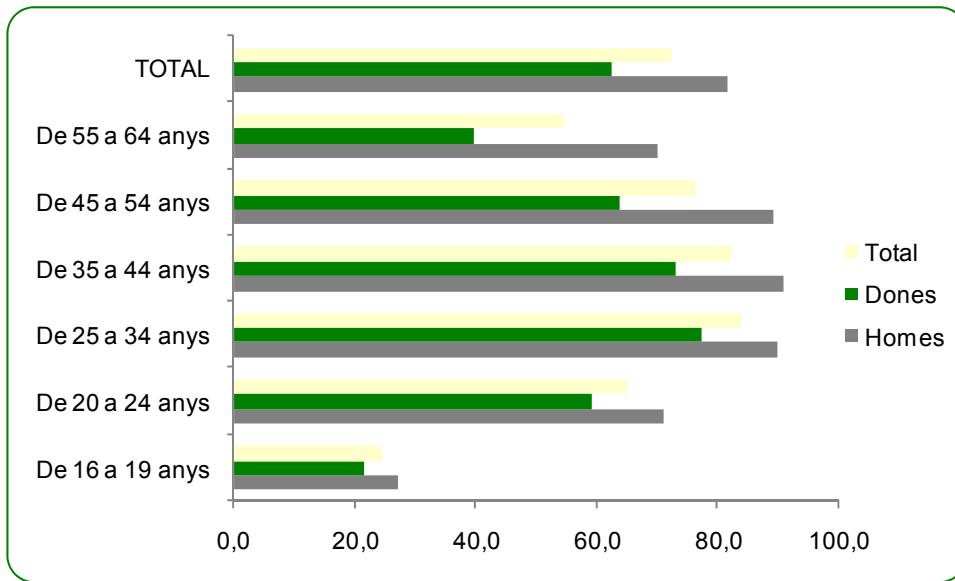
La població ocupada l'any 2007 a Catalunya (de 16 a 64 anys) és de 3.511.000 persones, el 57,4% de les quals (2.017.000) són homes i el 42,6% (1.494.000) són dones. La taxa d'ocupació es situa l'any 2007 a Catalunya en el 72,4%, 0,3 punts per sobre de l'observada un any abans. Per sexes, la taxa d'ocupació femenina (62,6%) continua sent inferior a la masculina (81,9%) en quasi 20 punts percentuals. L'ocupació femenina però ha augmentat en termes interanuals en quasi un punt percentual. L'ocupació de les dones s'incrementa en totes les franges d'edat, excepte en el col·lectiu de 16 a 19 anys. Així mateix, la diferència entre sexes s'ha escurçat respecte l'any anterior, atès que l'any 2006 la diferència entre taxes era de 20,2 punts.

Tal i com s'aprecia al gràfic següent, les taxes d'ocupació de les dones l'any 2007 a Catalunya són inferiors a les masculines en totes les franges d'edat. Les diferències entre ambdós sexes s'incrementen amb l'edat. Així, la taxa d'ocupació femenina de 16 a 19 anys és 5,6 punts inferior a la masculina; en la franja d'edat de 55 a 64 anys, la diferència és de 30,5 punts.

² Chiara Pronzato. *Return to work after childbirth: does parental leave matter in Europe?*, ISER, University of Essex, ISER Working Paper 2007-30.

GRÀFIC 1. TAXA D'OCUPACIÓ (16 A 64 ANYS) PER SEXE I GRUPS D'EDAT. CATALUNYA 2007

Unitats: Percentatges.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE.

Un dels aspectes característics de la presència de les dones en el mercat de treball és que les dones es distribueixen en ocupacions diferents que els homes. Aquesta situació ha donat lloc a parlar de l'anomenada segregació ocupacional. D'acord amb el gràfic següent, les dones tenen una major presència, com a percentatge respecte al total d'ocupació femenina, d'acord amb les dades de l'EPA corresponents a l'any 2007, en els grups d'ocupació "empleats/es administratius", i al de "persones treballadores de serveis de restauració, personals, protecció i persones venedores de comerç", així com en les ocupacions de caire tècnic, intel·lectual, científic i professional. Destaca igualment la concentració femenina en les ocupacions no qualificades. Els àmbits amb poca presència femenina són els corresponents als grups de "treballadors/es qualificats/es en activitats agràries i pesqueres", "artesans/es i persones treballadores qualificades de les indústries manufactureres, la construcció i la mineria, llevat dels operadors/es d'instal·lacions i maquinària" i "operadors/es d'instal·lacions, maquinària i muntadors". Respecte a l'any 2001, ha augmentat lleugerament la presència femenina en les ocupacions que constitueixen el grup 2 i el 4³. D'altra banda, ha disminuït l'ocupació de les dones en els grups 7 i 8⁴. Finalment, cal destacar l'augment de la presència femenina entre els anys 2001 i 2007 en les ocupacions per a les que no es requereix qualificació, fet que podria tenir la seva explicació en la incorporació en el mercat de treball en els darrers anys de treballadores immigrants, que tendeixen a concentrar-se en ocupacions de baixa qualificació.

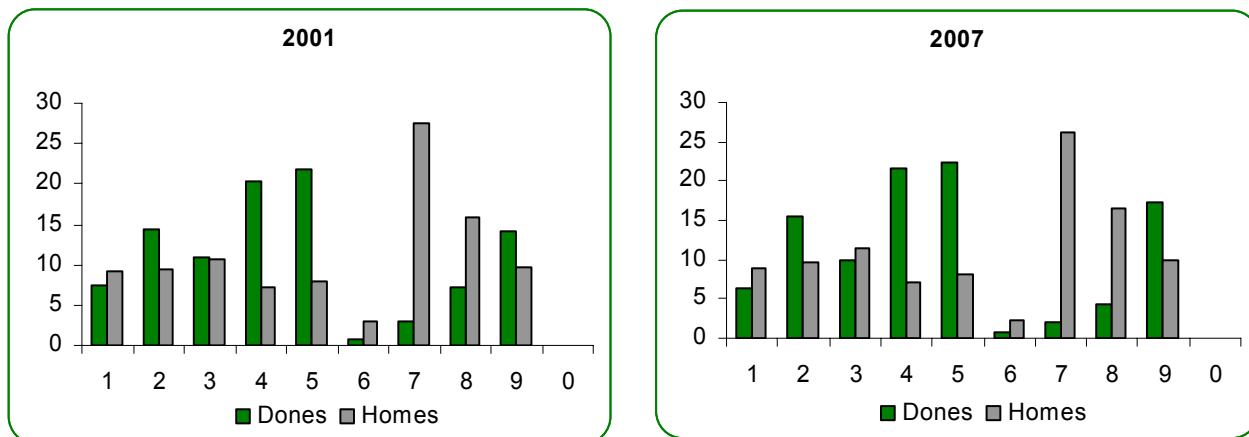
Aquesta segregació del mercat de treball per raó de gènere pot ser font de desigualtat en diversos aspectes, com ara el salarial, que és objecte d'una anàlisi específica en el punt 2 del present estudi.

³ Grup 2: Tècnics/es i professionals científics i intel·lectuals; Grup 4: Empleats/es administratius.

⁴ Grup 7: Artesans/es i persones treballadores qualificades de les indústries manufactureres, la construcció i la mineria, llevat dels operadors/es d'instal·lacions i maquinària; Grup 8: Operadors/es d'instal·lacions i maquinària i muntadors.

GRÀFIC 2. OCUPACIONS PER SEXE. CATALUNYA 2001 I 2007

Unitats: Percentatge de cada ocupació sobre el total de l'ocupació per cada sexe.

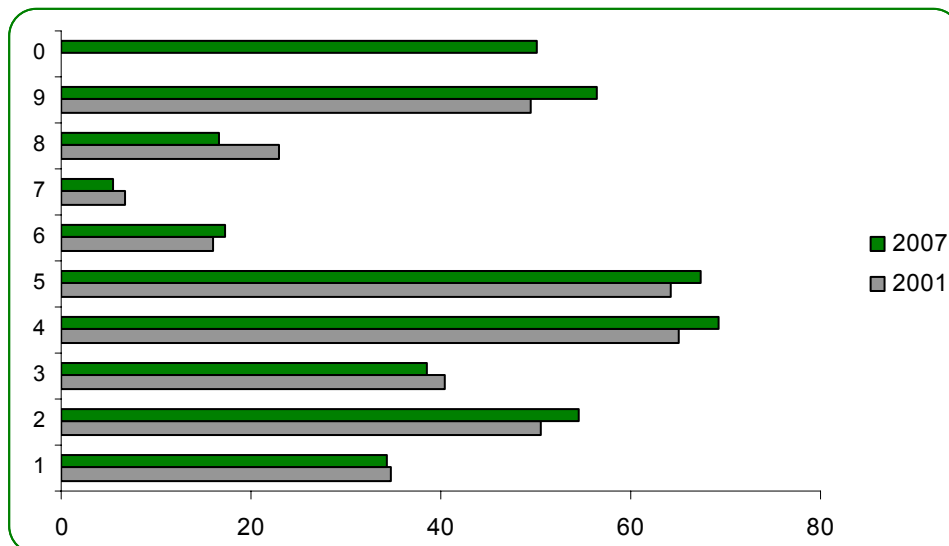
Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE, EPA.

1. Direcció de les empreses i de l'Administració Pública.
2. Tècnics/es i professionals científics i intel·lectuals.
3. Tècnics/es i professionals de suport.
4. Empleats/des administratius.
5. Persones treballadores de serveis de restauració, personals, protecció i venedors/es de comerç.
6. Treballadors/es qualificats en activitats agràries i pesqueres.

7. Artesans/es i persones treballadores qualificades de les indústries manufactureres, la construcció i la mineria, llevat dels operadors/es d'instal·lacions i maquinària.
8. Operadors/es d'instal·lacions i maquinària i muntadors.
9. Persones treballadores no qualificades.
0. Forces Armades.

GRÀFIC 3. FEMINITZACIÓ DE LES OCUPACIONS. CATALUNYA 2001 I 2007

Unitats: Percentatge de dones sobre el total de persones ocupades en cada grup d'ocupació.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE, EPA.

1. Direcció de les empreses i de l'Administració Pública.
2. Tècnics/es i professionals científics i intel·lectuals.
3. Tècnics/es i professionals de suport.
4. Empleats/des administratius.
5. Persones treballadores de serveis de restauració, personals, protecció i venedors/es de comerç.
6. Treballadors/es qualificats en activitats agràries i pesqueres.

7. Artesans/es i persones treballadores qualificades de les indústries manufactureres, la construcció i la mineria, llevat dels operadors/es d'instal·lacions i maquinària.
8. Operadors/es d'instal·lacions i maquinària i muntadors.
9. Persones treballadores no qualificades.
0. Forces Armades.

Tot i que es constata que el grup d'ocupació corresponent a tècnics/es i professionals científics i intel·lectuals té una important presència femenina⁵, a partir de l'anàlisi de les dades de l'Enquesta de Forces del Treball de la UE⁶, s'aprecia que continuen existint diferències en els àmbits d'estudi entre homes i dones a nivell universitari, amb una proporció molt inferior de dones que homes que finalitzen estudis científics i tècnic. D'altra banda, les dones amb nivells d'educació universitaris tendeixen a concentrar-se en major proporció que els homes en els sectors de la salut i l'educació. L'objectiu d'assolir una presència més equilibrada de dones en l'àmbit científic està assenyalat per la Comissió Europea en el marc del *Pla de treball per a la igualtat entre les dones i els homes (2006-2010)*⁷.

L'existència d'ocupació en el marc de l'economia submergida no ens permet tenir una visió de quina és l'activitat global. Això és especialment determinant en el cas de les dones: Teresa Torns (2007) afirma en aquest sentit que el fet que molta de l'activitat femenina s'hagi desenvolupat en l'economia submergida acaba amb el mite que la incorporació de la dona al mercat de treball és una cosa recent. Igualment, conclou que la manca de dades sobre aquest tipus de treball dilueix en part el que és la trajectòria laboral de les dones.

En concret, el treball de cura a les persones és sovint invisible per aquesta causa, i té una important presència de mà d'obra femenina. El Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya, en un estudi sobre les necessitats de cura de les persones en situació de dependència⁸, planteja la necessitat de quantificar el treball informal que es desenvolupa en aquest sector per convertir-lo en formal. En general, l'atenció a la dependència es desenvolupa a través de l'anomenat model d'atenció informal, en que la persona cuidadora és un familiar, veí o conegut. Davant la crisi d'aquest model informal d'atenció, les persones grans i malaltes que o els seus familiars acudeixen a l'economia submergida i concretament a les persones immigrades per satisfer les seves necessitats. L'estudi conclou que el treball no remunerat i tots els recursos productius accedeixin al mercat de treball, i constata la importància que a les persones cuidadores no professionals se las consideri en situació assimilada a l'alta a la Seguretat Social, se les integri en els Serveis Socials formals, s'acrediti seva experiència i se les faci sortir de l'economia submergida.

Temporalitat i parcialitat

La desigualtat en la permanència en el mercat de treball de les dones respecte als homes es manifesta en unes taxes de temporalitat i parcialitat més elevades que els homes. Cal posar de manifest que les dades contractuals i de jornada laboral són claus des del punt de vista del desenvolupament de la carrera professional. És una constatació que les dones dediquen menys temps que els homes al treball remunerat i d'una forma més discontinua, fet que repercuteix en la carrera professional i en el salari. Aquest fet s'agreuja després del matrimoni o quan es tenen fills⁹. Una de les conseqüències d'una trajectòria laboral d'aquestes característiques és que les dones estiguin poc representades en ocupacions i càrrecs de responsabilitat. Així mateix, una trajectòria laboral d'aquestes característiques porta aparellada una reducció de les de la quantia de les prestacions per desocupació i de les pensions del sistema de la Seguretat Social.

A la taula següent s'aprecia quina és la població ocupada a Catalunya l'any 2007 per tipus de jornada i sexe, així com la seva variació respecte l'any 2006. La proporció de persones ocupades a temps parcial sobre el total de persones ocupades a Catalunya l'any 2007 és del 13,6%, i ha augmentat lleugerament respecte l'any anterior en 0,5 punts percentuals. Cal destacar que l'any 2007 el 79,4% de les persones ocupades a temps parcial són dones, un percentatge lleugerament superior al registrat l'any 2006 (78,1%). La taxa de parcialitat femenina a Catalunya l'any 2007 (22,2%) és superior a la masculina (4,2%) i mostra un lleuger augment respecte l'any 2006, de 0,6 punts.

⁵ El Grup d'ocupació de tècnics/es i professionals científics i intel·lectuals agrega, entre d'altres, als i les professionals de les ciències físiques, químiques i matemàtiques, de l'arquitectura i les ingenieries; als i les professionals de nivell superior de la sanitat i als i les professores d'ensenyament universitari, secundari, primària i infantil.

⁶ EUROSTAT. *Statistics in focus* 53/2007.

⁷ Comunicació de la Comissió al Consell, al Parlament Europeu, al Comitè Econòmic i Social Europeu i al Comitè de les Regions (COM (2006) 92 final).

⁸ Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya. *Necessitats de cura i atenció a les persones en situació de dependència*. Barcelona, 2007.

⁹ Chiara Pronzato. *Return to work after childbirth: does parental leave matter in Europe?*, ISER, University of Essex, ISER Working Paper 2007-30.

TAULA 3. POBLACIÓ OCUPADA PER TIPUS DE JORNADA I SEXE. CATALUNYA 2006-2007

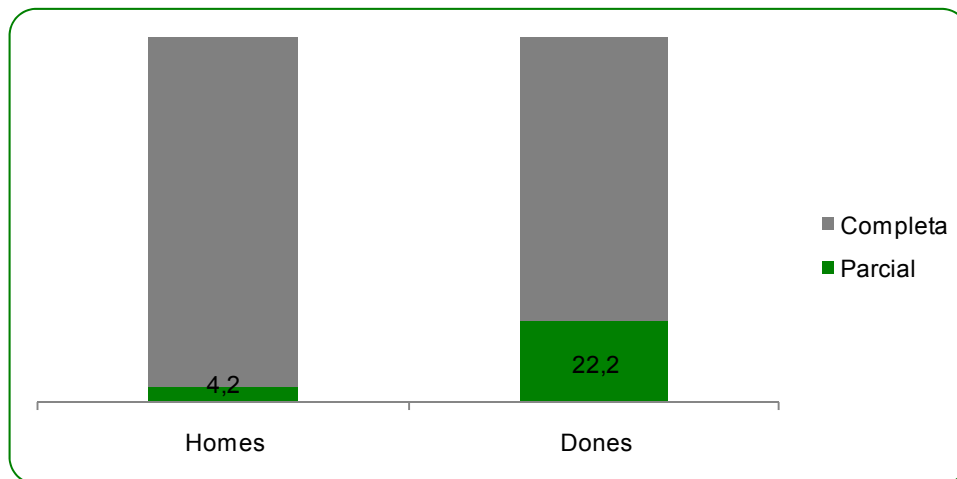
Unitats: Milers.

	2007			Variació 06-07		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Completa	1.930,8	1.160,8	3.091,7	41,0	30,2	71,3
Parcial	86,2	332,7	419,0	-1,2	21,8	20,7
Total	2.070,0	1.493,6	3.510,6	92,7	52,1	91,9

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE.

GRÀFIC 4. DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ OCUPADA PER TIPUS DE JORNADA I SEXE. CATALUNYA 2007

Unitats: Percentatges.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE.

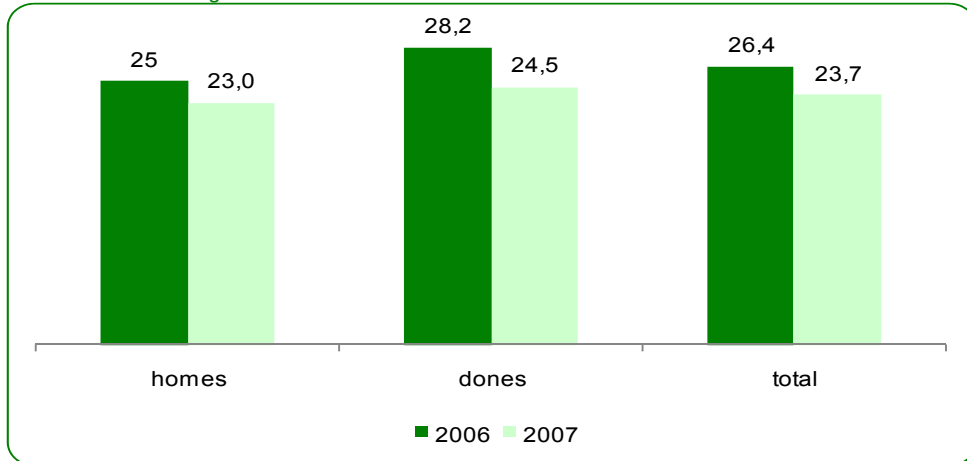
Aquesta feminització de la parcialitat, juntament amb el fet que en la majoria d'ocasions no és una opció voluntària per la dona, posa de manifest que el recurs al temps parcial és utilitzat per la dona com un instrument que permet compatibilitzar el treball productiu amb les tasques reproductives. Amb aquesta situació s'està facilitant la perpetuació del rol de la dona com a proveïdora de serveis domèstics i de cura a les persones. En aquest sentit, un estudi de la Fundació Maria Aurèlia Capmany¹⁰ recomana que les polítiques de conciliació no han d'anar destinades només per a les dones, perquè sinó es perpetua el seu rol com a principals responsables del treball reproductiu. Les polítiques de conciliació han d'anar dirigides indistintament a ambdós sexes amb la finalitat de compartir tot tipus de treball. Es fa necessari que la conciliació no sigui una cosa de dones.

Tal i com s'observa al gràfic següent, la taxa de temporalitat l'any 2007 a Catalunya és del 23,7%, 2,7 punts inferior a la registrada l'any 2006. Per sexes, la taxa de temporalitat l'any 2007 de les dones (24,7%) és superior a la masculina (23,0%) en un punt i mig. La temporalitat però ha disminuït en termes interanuals en ambdós sexes. Una dada positiva respecte a l'ocupació femenina és que aquesta disminució ha estat més elevada en el cas de les dones (en 3,7 punts).

¹⁰ Fundació Maria Aurèlia Capmany. *Conciliació i nous usos del temps*. Generalitat de Catalunya, Institut Català de les Dones, Barcelona, 2007.

GRÀFIC 5. TAXA DE TEMPORALITAT PER SEXES. CATALUNYA 2006-2007

Unitats: Percentatges.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE.

Atur

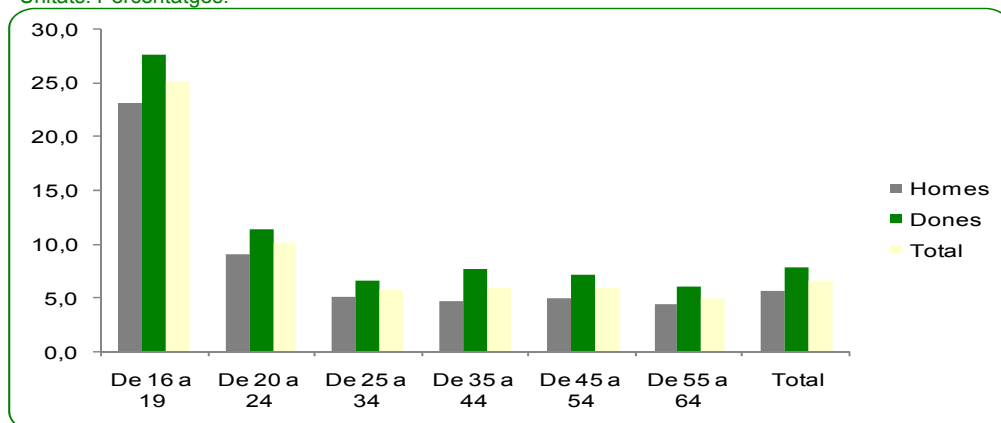
La població aturada l'any 2007 a Catalunya (de 16 a 64 anys) és de 246.000 persones, de les quals 127.000 són dones (el 51,6%) i 119.000 són homes (el 48,4%). Tal i com s'observa al gràfic següent, la taxa d'atur de les dones a Catalunya l'any 2007 (7,8%) és més elevada que la masculina (5,6%). Per edats, s'aprecien diferències entre ambdós sexes: mentre que en el cas dels homes l'atur disminueix amb l'edat amb caràcter general, en el cas de les dones s'observa un lleuger repunt de l'atur en les edats compreses entre els 35 i els 54 anys. Les taxes d'atur més elevades s'observen en la franja d'edat de 16 a 19 anys, que en el cas de les dones arriba fins al 27,6%.

Respecte a l'any anterior, s'aprecia una lleugera disminució de la taxa d'atur global, que és conseqüència d'una reducció de la taxa femenina d'atur (-0,6 punts), atès que la taxa augmenta lleugerament en el cas dels homes (0,3 punts). Per edats, s'observa un augment de l'atur entre les persones de 35 a 64 anys, i una lleugera disminució de l'atur en les dones de 45 a 54 anys.

Pel que fa a l'anàlisi de les persones aturades per temps de cerca de feina a Catalunya l'any 2007 no s'observen diferències apreciables entre sexes. Els percentatges més elevats s'aprecien entre les persones aturades entre tres mesos a menys de sis, que són el 22,5% en el cas dels homes i el 21,1% en el cas de les dones.

GRÀFIC 6. TAXA D'ATUR (16 A 64 ANYS) PER SEXE I GRUPS D'EDAT. CATALUNYA 2007

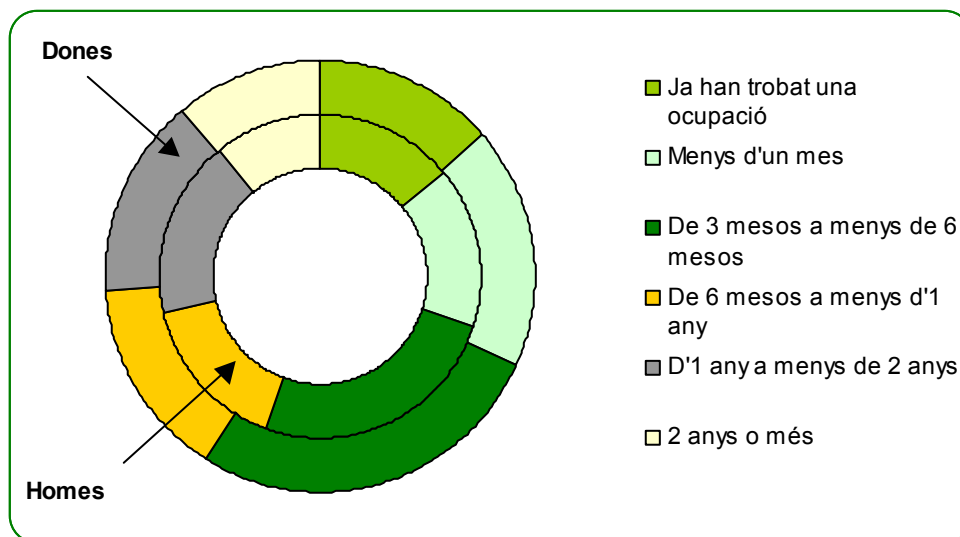
Unitats: Percentatges.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE.

GRÀFIC 7. PERSONES ATURADES PER TEMPS DE CERCA D'OCCUPACIÓ I SEXE. CATALUNYA 2007

Unitats: Percentatges.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE.

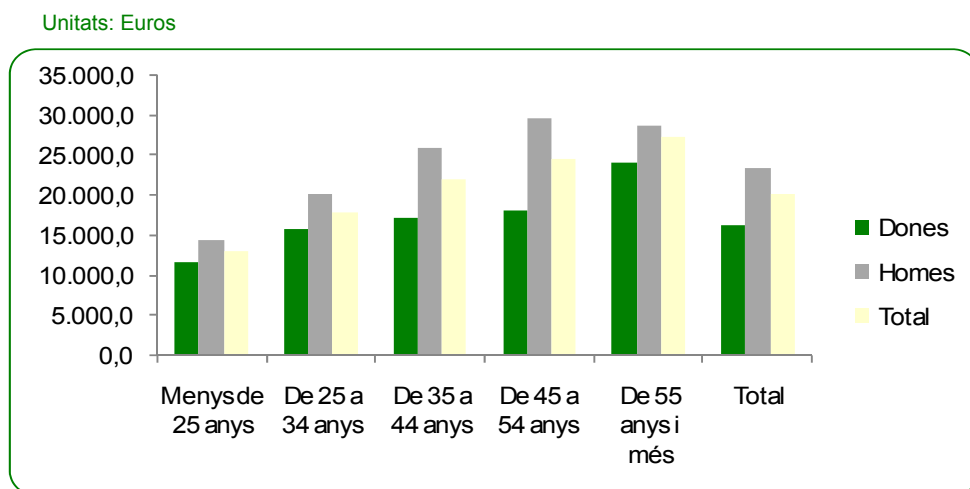
3. Dones i salaris

La discriminació salarial per raó de gènere està causada per diversos factors i és el reflex d'una sèrie de desigualtats entre homes i dones en el mercat de treball, com ara la segregació horitzontal i vertical, les diferències en el tipus de contractació, l'antiguitat, i altres variables definidores de la trajectòria laboral. Altres factors també poden tenir influència en la discriminació salarial, com ara l'orientació acadèmica o professional o els mateixos estereotips socials, que atribueixen encara a la dona el treball reproductiu i a l'home el treball productiu relacionat amb l'activitat laboral. El fet que les tasques associades al treball reproductiu siguin sempre menys valorades que les relacionades amb la producció té com a conseqüència que s'atribueixi a l'activitat de les dones en el mercat de treball un caràcter secundari. En conseqüència, sovint la discriminació salarial es fa difícil de mesurar. En ocasions, s'amaga sota la denominació de categories professionals i llocs de treball diferents per a homes i dones.

En aquest apartat s'analitzen les dades de l'Enquesta Anual d'Estructura Salarial per a Catalunya corresponents al anys 2004 i 2005. La informació estadística de l'enquesta representa un avenç, atès que fins al moment només es podien obtenir dades d'estructura salarial cada quatre anys a partir de l'Enquesta d'Estructura Salarial i per a empreses de 10 o més persones treballadores.

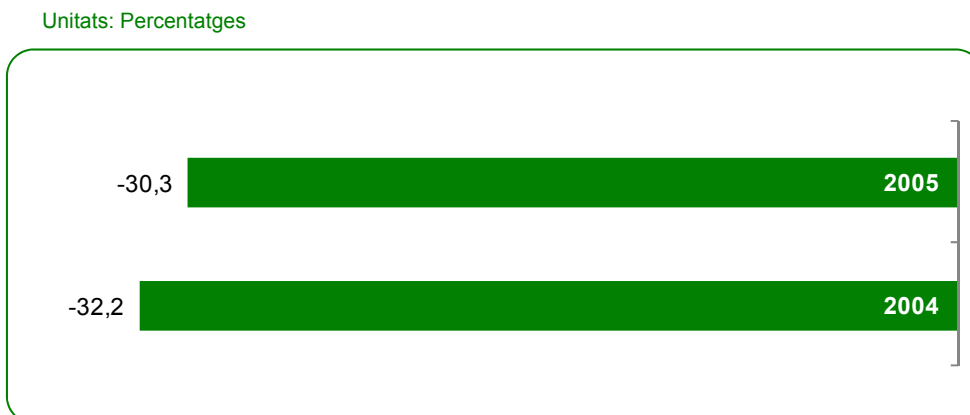
El salari brut anual per persona treballadora a Catalunya fou de 20.067,1 euros, que suposa un increment de l'1,6% respecte a l'any 2004. El salari brut anual va ser de 23.358,4 en el cas dels homes (l'1,1% més respecte l'any anterior) i de 16.284,9 en el cas de les dones (el 3,9% respecte l'any 2004). El salari brut anual de les dones a Catalunya va ser l'any 2005 el 69,7% del masculí, una diferència lleugerament inferior a la de l'any anterior (del 67,8%). La desviació del salari femení respecte al masculí va ser l'any 2005 del 30,3%, un percentatge inferior al de l'any anterior (32,2%). A nivell de l'Estat, les dones van guanyar l'any 2005 el 72,5% de la remuneració anual dels homes, 2,8 punts més que a Catalunya. Això és degut a que el salari anual dels homes a Catalunya és més elevat que en el cas de l'Estat.

Tal i com s'observa al gràfic següent, el salari de les dones a Catalunya l'any 2005 és inferior al dels homes per a totes les franges d'edat. Els grups d'edat que van registrar un decreixement del seu salari van ser els de 25 a 34 anys (-0,7%) i els de 34 a 44 anys (-1,3%).

GRÀFIC 8. SALARI BRUT ANUAL PER SEXE I GRUP D'EDAT. CATALUNYA 2005

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'DESCAT, Enquesta Anual d'Estructura Salarial 2004-2005

El salari brut anual de les dones de 55 anys i més és una dona poc significativa per al càlcul (mostra associada entre 100 i 500 unitats).

GRÀFIC 9. DESVIACIÓ DEL SALARI BRUT ANUAL DE LES DONES RESPECTE EL DELS HOMES. CATALUNYA 2004 I 2005

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IDESCAT. Enquesta Anual d'Estructura Salarial 2005.

Tal i com s'observa a la taula següent, el sector d'activitat amb un salari brut anual més elevat a Catalunya l'any 2005 va ser la indústria, amb 23.245,6 euros anuals per persona treballadora (el 2,0% més que l'any 2004). El sector en que ha augmentat més el salari respecte l'any 2004 va ser el sector dels serveis, amb un increment del 2,7%, seguit de la indústria (el 2,0%) i a la construcció (el 0,1%). Per sexes, les dones van tenir l'any 2005 a Catalunya un salari inferior als homes en tots els sectors d'activitat, si bé la diferència més gran s'observa a la indústria.

TAULA 4. SALARI BRUT ANUAL PER SEXE I SECTORS D'ACTIVITAT. CATALUNYA 2004-2005

Unitats: Valor en euros i variació en percentatge.

	Valor			Variació 04-05		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Indústria	25.848,0	17.691,9	23.245,6	2,9	1,1	2,0
Construcció	19.369,3	..	18.973,8	-1,1	..	0,1
Serveis	23.437,3	16.077,9	19.286,0	1,3	4,8	2,7
Total	23.358,4	16.284,9	20.067,1	1,1	3,9	1,6

Font: IDESCAT, Enquesta Anual d'Estructura Salarial 2004-2005.

.. Dades no significatives per al càlcul (mostra associada inferior a les 100 unitats).

A la taula següent es pot observar l'estructura salarial a Catalunya l'any 2005 per sexe i tipus d'ocupació, així com la seva evolució respecte a l'any 2004. L'ocupació amb el salari brut anual més elevat l'any 2005 va ser la de directius/ves d'administració i empreses, seguida dels tècnics/es i professionals de suport i dels tècnics/es i professionals científics i intel·lectuals; l'ocupació amb el salari més baix l'any 2005 va ser la de les persones treballadores no qualificades. L'ocupació en que el salari va registrar un increment més intens respecte a l'any 2004 va ser la de tècnics/es i professionals de suport (l'11,4%); l'única ocupació en que el salari va disminuir va ser la dels treballadors/es del sector serveis (-0,4%).

Per sexes, els salaris de les dones van ser inferiors als dels homes per tot tipus d'ocupació l'any 2005. Les diferències més elevades s'observen en el grup d'ocupació de tècnics/es i professionals de suport. L'increment salarial més elevat en el cas de les dones respecte a l'any 2004 va ser el de l'ocupació de tècnics/es i professionals de suport (el 17%); els salaris van disminuir en el col·lectiu femení en les ocupacions següents: els operadors i operadores d'instal·lacions i maquinària (-3,1%) i els treballadors/es del sector serveis (-1,5%). Cal destacar que per a l'ocupació de directors i directives d'administració i empreses no existeixen dades significatives per a les dones per la poca representativitat de la mostra associada.

TAULA 5. SALARI BRUT ANUAL PER SEXE I TIPUS D'OCUPACIÓ. CATALUNYA 2004-2005

Unitats: Valor en euros i variació en percentatge.

	Valor			Variació 04-05		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Directius/ves administració i empreses	69.201,26 *	..	62.399,82 *	10,8 *	..	8,9 *
Tècnics/es i professionals científics i intel·lectuals	31.973,77	24.524,23	27.670,33	0,0	9,3	5,6
Tècnics/es i professionals de suport	33.169,33 *	24.138,96 *	28.957,16	9,3 *	17,0 *	11,4
Empleats/es administratius	22.400,57	15.394,93	17.649,07	7,6	0,5	4,2
Treballadors/es del sector serveis	16.680,10	11.886,99	13.731,69	0,4	-1,5	-0,4
Persones treballadores qualificades sector agrari i pesca
Treballadors/es de manufactures, construcció i mineria	20.705,90	15.750,62 *	20.109,20	1,2	12,0 *	2,8
Operadors/es d'instal·lacions i maquinària	20.553,26	14.079,72	18.669,70	3,4	-3,1	0,2
Persones treballadores no qualificades	15.378,49	11.656,32	13.438,51	1,6	5,5	1,7
Total	23358,4	16284,9	20.067,13	1,1	3,9	1,6

Font: IDESCAT, Enquesta Anual d'Estructura Salarial 2004-2005.

.. Dades no significatives per al càlcul (mostra associada inferior a les 100 unitats).

* Dades poc significatives per al càlcul (mostra associada entre 100 i 500 unitats).

L'Enquesta Anual d'Estructura Salarial obté estimacions del guany brut anual per persona treballadora classificat per ocupacions a un dígit de la CNO-94. Aquest nivell d'agregació de les dades no permet analitzar quines són les circumstàncies que podrien motivar les diferències salarials per cada grup d'ocupació, com ara el nivell de responsabilitat en les diverses tasques que es poden dur a terme en una mateixa ocupació.

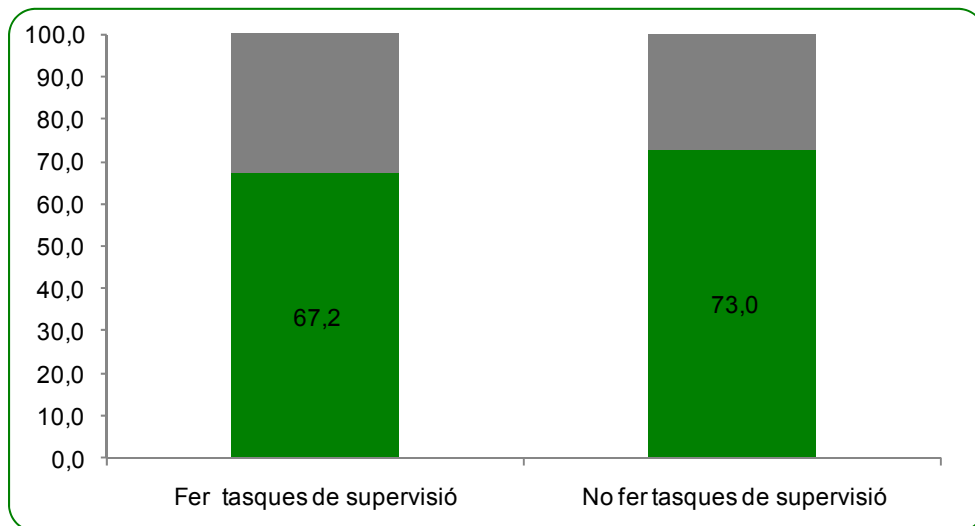
En aquest sentit, a partir dels resultats de l'Enquesta d'Estructura Salarial corresponents a l'any 2002, es pot analitzar quina és la incidència de les tasques de supervisió¹¹ com a variable complementària del tipus d'ocupació i obtenir així uns resultats més acurats en relació a les diferències salarials per raó de gènere¹².

Els nivells salarials de les persones treballadores són superiors per cada tipus d'ocupació si ocupen llocs de major responsabilitat. No obstant, si s'analitza la incidència d'aquesta variable atenent al sexe s'observa que les diferències entre els homes i les dones s'amplien. Així, tal i com s'observa en el gràfic següent, el salari anual de les dones a Catalunya l'any 2002 va representar el 73% del salari de l'home si no realitzava tasques de supervisió i el 67,2% si realitzava aquestes tasques.

No obstant, els resultats globals d'aquest indicador s'han de matissar en funció del tipus d'ocupació. En aquest sentit, les ocupacions associades a nivells formatius més elevats són les que presenten unes majors diferències salarials quan les dones desenvolupen tasques de supervisió (professions associades a titulacions de primer cicle universitari i afins, persones treballadores dels serveis de restauració i de serveis personals i els tècnics/es i professionals de suport). D'altra banda, la bretxa salarial es redueix quan les dones realitzen tasques de supervisió en el cas de les empleades de tipus administratiu, les dependents de comerç i assimilades i, sobretot, en el cas de les treballadores no qualificades en serveis (excepte transports).

GRÀFIC 10. PERCENTATGE DEL GUANY ANUAL DE LES DONES RESPECTE ALS HOMES PER REALITZACIÓ DE TASQUES DE SUPERVISIÓ. CATALUNYA 2002.

Unitats: Percentatges.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE. Enquesta d'Estructura Salarial 2002.

Per tipus de contracte, les persones treballadores amb contracte indefinit van tenir l'any 2005 a Catalunya un salari brut anual (22.819,0) superior que els treballadors i les treballadores amb contracte temporal

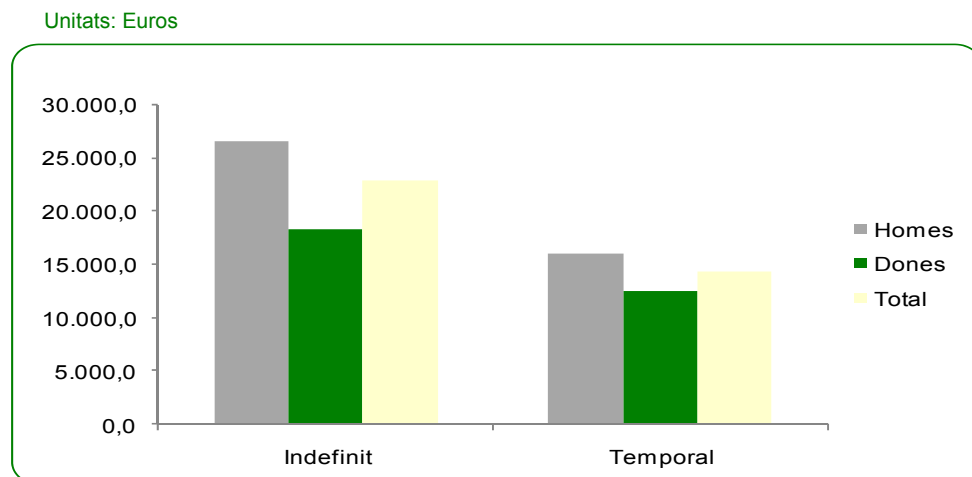
¹¹ La variable "tasques de supervisió" té com a objectiu conèixer si el treballador té o no tasques de supervisió del treball d'altres treballadors.

¹² La incidència de les tasques de supervisió en els nivells de remuneració és objecte d'anàlisi a: *Els sous de la dona a Catalunya. Estudi de les diferències salarials entre els homes i les dones*. Documents de Treball i Indústria, Departament de Treball, Gabinet tècnic, Servei d'estudis i estadístiques, novembre de 2005.

(14.283,6) en el 37,4%. En termes interanuals, el salari brut anual va augmentar el 4,5% en els contractes indefinits. Per contra, el salari va disminuir l'1,0% en els contractes temporals.

Per sexes, els homes amb un contracte de duració indefinida van tenir l'any 2005 un salari brut anual el 32,2% superior al salari mitjà brut anual, mentre que els homes amb un contracte temporal van tenir un salari brut anual el 20,1% inferior a la mitjana. En el cas de les dones, el salari per ambdós tipus de contractes va ser inferior al salari mitjà brut anual. En concret, el salari de les dones amb un contracte temporal va ser el 37,6% inferior a la mitjana.

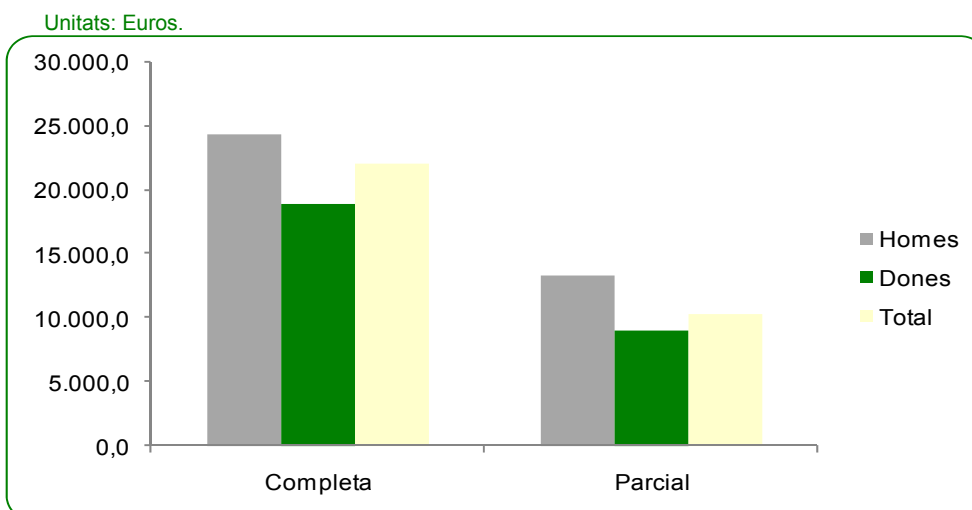
GRÀFIC 11. SALARI BRUT ANUAL PER SEXE I TIPUS DE CONTRACTE. CATALUNYA 2005

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IDESCAT. Enquesta Anual d'Estructura Salarial 2005.

Per tipus de jornada, l'any 2005 a Catalunya el salari brut anual en la jornada a temps complet va ser superior més de dues vegades al salari brut anual en la jornada a temps parcial. Per sexes, les dones tenen un salari inferior que els homes en ambdós tipus de jornada. L'increment interanual més elevat es va registrar entre els homes amb jornada a temps parcial (el 13,4%). L'únic decrement es va registrar entre les dones amb jornada a temps parcial (-3,3%).

GRÀFIC 12. SALARI BRUT ANUAL PER SEXE I TIPUS DE JORNADA. CATALUNYA 2005

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IDESCAT. Enquesta Anual d'Estructura Salarial 2005.

El fet que les dones dediquin menys temps al mercat de treball que els homes (major ús del contracte a temps parcial) fa que les diferències salarials entre ambdós sexes puguin ser explicades per la diferència en

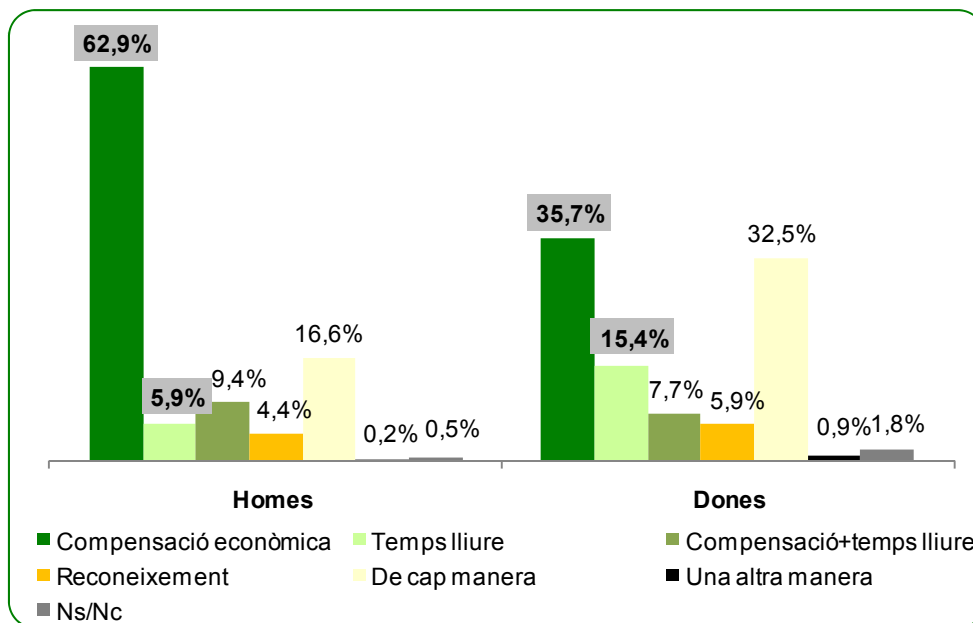
nombre d'hores treballades, i no només per les diferències de caràcter monetari. En aquest sentit, l'estudi del salari per hora permet una aproximació més acurada a les diferències salarials de les persones treballadores sense que el resultat es vegi afectat per les diferències en temps de treball. Així, atenent al salari brut per hora a Catalunya l'any 2005 (13,6 euros en el cas dels homes i 10,5 euros per a les dones), s'aprecia que el salari per hora de les dones va ser el 77,2% del masculí, percentatge superior a la diferència en termes de guany anual (69,7%).

Tal i com s'ha comentat anteriorment, un dels factors que pot tenir influència en les desigualtats salarials per raó de gènere són els mateixos estereotips socials, que atribueixen a la dona el rol reproductiu. Les dades sobre l'ús social del temps mostren que les dones continuen dedicant més temps que els homes a les tasques del treball familiar domèstic. Aquest fet condiciona la participació de la dona en el mercat de treball i té conseqüències sobre el salari.

En aquest sentit, és destacable la diferència per raó de gènere en la forma de compensar les hores extraordinàries. Tal i com s'observa al gràfic següent, i d'acord amb les dades de la Primera Enquesta de condicions de treball de Catalunya¹³, la diferència més remarcable és que els homes compensen preferentment les hores extraordinàries econòmicament (el 62,9%), mentre que en el cas de les dones aquest percentatge només arriba al 35,7%. En canvi, les dones compensen les hores extraordinàries per temps lliure en un percentatge superior als homes (15,4% i 5,9%, respectivament). Cal destacar que les dones no compensen de cap manera les hores extraordinàries (32,5%) en un percentatge superior als homes (16,6%).

GRÀFIC 13. COMPENSACIÓ DE LES HORES EXTRAORDINÀRIES PER SEXE. CATALUNYA 2005

Unitats: Percentatges.

Font: Primera Enquesta de condicions de treball de Catalunya.

Així mateix, també s'aprecien diferències per raó de gènere pel que fa als permisos de maternitat i paternitat¹⁴. D'acord amb les dades del Ministeri de Treball i Afers Socials¹⁵, entre l'1 d'abril i el 31 de desembre de 2007 es van concedir a Catalunya un total de 45.738 prestacions de maternitat. El nombre de prestacions de paternitat per al mateix període de referència va ser de 33.252.

¹³ Primera Enquesta de condicions de treball de Catalunya. Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, 2007.

¹⁴ La Llei Orgànica 3/2007, de 22 de març per a la igualtat efectiva d'homes i dones, crea el permís de paternitat com a dret individual i exclusiu del pare, que es reconeix tant en els supòsits de paternitat biològica com en els d'adopció i acolliment. També introdueix mesures de millora del permís de maternitat. En conseqüència, es crea la prestació per paternitat.

¹⁵ Informe Ley de Igualdad. Ministeri de Treball i Afers Socials. Desembre de 2007.

4. Dones i salut

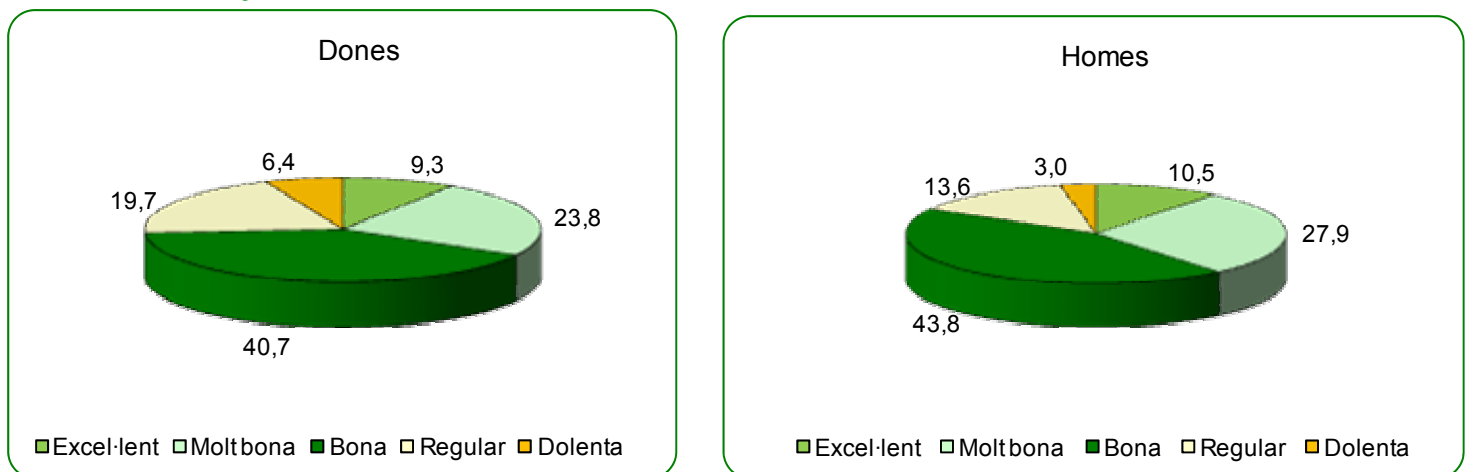
Salut

L'Enquesta de Salut de Catalunya (en endavant, ESCA) ens permet analitzar les desigualtats per raó de gènere en relació als següents indicadors: la percepció de l'estat de salut, el patiment d'almenys un trastorn crònic de la salut i la freqüència de la discapacitat. A partir de les dades de l'enquesta es pot concloure que els resultats són més desfavorables per a les dones per als indicadors esmentats.

Així, tal i com s'observa al gràfic següent, i d'acord amb les dades de l'ESCA 06, la percepció d'un estat de salut dolenta dolent és més elevada entre les dones (el 6,4%) que entre els homes (el 3,0%). Per contra, el 10,5% dels homes percep que gaudeix d'un estat de salut excel·lent, front al 9,3% de les dones. Respecte als resultats de l'enquesta per a l'any 2002 per aquest indicador, s'observa que augmenta en més d'un punt el percentatge de dones que perceben el seu estat de salut com a dolent, mentre que el percentatge d'homes amb aquesta percepció disminueix lleugerament en el període considerat.

GRÀFIC 14. AUTOPERCEPCIÓ DE L'ESTAT DE SALUT PER SEXE. CATALUNYA 2006

Unitats: Percentatges

Font: Departament de Salut. ESCA 06

D'altra banda, d'acord amb els resultats de l'ESCA corresponents a l'any 2006, les dones presenten amb major freqüència trastorns crònics que els homes. Per tipus de trastorn, destaca la prevalença entre les dones del mal d'esquena crònic (entorn el 35%), l'artrosi, artritis o reumatisme (el 30%) i les varices a les cames (el 29%). Altres tipus de trastorns ressalten perquè la seva prevalença és bastant més elevada entre les dones que entre els homes. Així, les varices a les cames són patides pel 29% de les dones en comparació amb el 8% dels homes; la migranya o mal de cap freqüent afecta el 26% de les dones front al 12% dels homes; la mala circulació de la sang és patida pel 30% de les dones en comparació amb el 8% dels homes; i la depressió i/o ansietat s'aprecia en el 27% de les dones front a l'11% dels homes. Respecte als resultats de l'enquesta corresponents a l'any 2002, augmenta lleugerament la freqüència de trastorns crònics entre la població en general. Entre les dones, destaca l'augment important de les que declaren patir un trastorn depressiu i/o d'ansietat.

L'ESCA 2006 mostra igualment que el 17,9% de la població catalana declara patir algun tipus de discapacitat. La freqüència és més elevada entre les dones (el 21,7%) que en els homes (el 14,0%) per tot tipus de discapacitat, així com en els col·lectius de més edat. Entre les dones destaca sobretot la prevalença de la discapacitat relacionada amb el moviment i la mobilitat.

Condicions de vida i treball i riscos laborals

Les condicions de vida i de treball són una variable important que incideix en l'estat de salut. Així, les diferències en la salut per raó de gènere poden derivar dels diversos rols assignats a homes i dones a la societat, així com de les diferents condicions d'accés i permanència en el mercat de treball.

Les dones, malgrat desenvolupar una feina remunerada, han de continuar assumint la responsabilitat del treball no remunerat, tot plegat en un context en que els recursos i serveis públics lligats a la cura de les persones encara són escassos. Aquesta situació de doble presència té conseqüències sobre la salut de les dones derivades de la quantitat de treball (remunerat i no remunerat) que han d'assumir, a més dels riscos específics sobre la salut que pateixen les persones que realitzen tasques de cura.

Artázcoz (2001) posa de manifest que mentre en els homes la càrrega de treball domèstic no s'associa amb l'estat de salut, en les dones la probabilitat de mal estat de salut és més elevada entre les que viuen en llars de més de quatre persones i que a més no disposen d'una persona contractada per al treball domèstic. És a dir, que els problemes de salut derivats de la doble jornada afecten en major mesura a les dones de classes socials més desfavorides.

D'acord amb les dades analitzades a l'apartat primer d'aquest estudi, les condicions laborals en que les dones desenvolupen la seva feina al mercat de treball, amb taxes d'atur, temporalitat i parcialitat més elevades que en el cas dels homes, fa que siguin més vulnerables a determinats riscos que incideixen negativament en la seva salut. Així mateix, la segregació per raó de gènere del mercat de treball determina que les dones estiguin exposades a uns riscos laborals específics que sovint han estat infravalorats com a conseqüència de la perspectiva androcèntrica en la concepció de la salut laboral, que tendeix a estudiar els riscos derivats d'ocupacions principalment desenvolupades per homes.

Ja s'ha exposat anteriorment que les dones tenen més presència en determinats grups d'ocupació (vinculats a tasques administratives, als serveis de restauració, personals, protecció i venda de comerç, ocupacions de caire tècnic, intel·lectual, científic i professional, així com en ocupacions no qualificades). Aquesta feminització de determinades ocupacions i/o activitats porta aparellats determinats riscos per a la salut que deriven en patologies específiques.

Així, d'acord amb els resultats de la Primera Enquesta de condicions de treball de Catalunya (ECTC) elaborada pel Departament de Treball, respecte a les condicions ergonòmiques del lloc de treball, el 30,8% de les dones enquestades consideren que sempre estan exposades a moviments repetitius (front al 27,7% dels homes) de curta durada; el 38% de les dones treballa moltes vegades o sempre en posició asseguda (el 26% en el cas dels homes); igualment, el percentatge de dones que han de forçar la vista en el seu lloc de treball (moltes vegades o sempre) és del 25%, front al 19% dels homes.

L'ECTC aborda també diversos aspectes relacionats amb les condicions psicosocials en les quals els treballadors i les treballadores desenvolupen la seva feina. El 37,8% de les dones enquestades declara que moltes vegades o sempre ha de treballar molt de pressa, mentre que el 32,2% dels homes es declara en aquesta situació. En relació amb els aspectes emocionals del treball, el 28,5% de les dones han d'amagar les seves emocions moltes vegades o sempre (el 19,6% en el cas dels homes). També s'aprecia un percentatge més alt de dones, el 20,6%, que declara que la seva feina és emocionalment desgastadora.

A partir dels resultats de l'ECTC en relació als riscos laborals es pot afirmar que els trastorns de salut més freqüents entre les dones derivats de la seva activitat laboral són els de caràcter osteomuscular, així com els relacionats amb el patiment de situacions d'estrès. D'acord amb un estudi de l'Institut de Treball, Ambient i Salut (ISTAS)¹⁶, per a l'any 2004 s'estima que les malalties osteomusculars i l'estrès, la depressió i l'ansietat són els trastorns que presenten una prevalència més elevada entre els treballadors i les treballadores a Catalunya, seguides dels trastorns de mal de cap i fatiga visual. Per sexes, les dones superen als homes en els trastorns d'estrès, depressió o ansietat, el mal de cap i la fatiga visual. A la taula següent es presenten els resultats:

¹⁶ Ana M. García, Rafael Gadea, Vicente López. *Impacto de las enfermedades de origen laboral en España*. Instituto Sindical de Trabajo, Ambiente i Salut (ISTAS), València, octubre de 2007.

TAULA 6. PREVALÈNCIA DE MALALTIES D'ORIGEN LABORAL PER SEXES. CATALUNYA 2004

Unitats: Nombres absoluts i percentatges (mitjana).

	Dones		Homes	
	Nombres abs	%	Nombres abs	%
Malalties osteomusculars	88.282	48,6	82.728	49,1
Estrès, depressió o ansietat	30.458	16,8	24.763	14,7
Malalties pulmonars	6.155	3,4	7.065	4,2
Malalties cardiovasculars	8.336	4,6	5.457	3,2
Mal de cap, fatiga visual	24.491	13,5	17.271	10,3
Hipoacusia o sordera per soroll	3.087	1,7	4.112	2,4
Malalties infeccioses	9.182	5,1	10.577	6,3
Malalties de la pell	6.398	3,5	5.672	3,4
Altres	5.099	2,8	10.673	6,3
Total	181.488	100,0	168.318	100,0

Font: ISTAS. Impacto de las enfermedades de origen laboral en España.

La segregació vertical i horitzontal del mercat de treball i la salut

En general es pot afirmar que existeix un reconeixement social, polític i científic que a les nostres societats hi ha una forta segregació horitzontal i vertical del mercat de treball. Aquest reconeixement també existeix en les polítiques de prevenció de riscos laborals. La cultura predominant de la prevenció reconeix que homes i dones no realitzen els mateixos treballs i que això comporta diferents tipus d'exposició, de manera que els homes estan més exposats als riscos relacionats amb la seguretat (caigudes, maquinària, entre d'altres), i les dones més exposades als riscos relacionats amb el disseny del lloc de treball i l'organització del treball. En definitiva, els homes estan més exposats als riscos socialment més reconeguts, mentre que les dones ho estan als menys reconeguts. La pràctica de la prevenció en les empreses es dirigeix pràcticament als riscos relacionats amb la seguretat. Aquesta situació provoca una important absència de prevenció en els treballs típicament femenins.

Aquesta diferenciació pel que fa al major reconeixement dels riscos masculins està molt relacionada amb la capacitat del sistema de seguretat social d'Espanya per a detectar els danys relacionats amb el treball: els accidents de treball i les malalties professionals. És un sistema amb molts anys d'evolució i bastant consolidat en la detecció i reconeixement d'accidents (causats fonamentalment pels riscos de seguretat), i totalment deficitari en el reconeixement de les malalties (causades fonamentalment pels riscos químics, d'ergonomia i psicosocials). Aquesta diferència és important, atès que tot el que no es detecta i no es visualitza no existeix.

A la taula següent, es mostren les dades de les patologies laborals declarades a Catalunya l'any 2004 (Benavides, Fernando, 2006): s'observa una sobrepresència dels homes en relació als accidents de treball (el que està socialment reconegut), una presència més equilibrada entre sexes en relació a les malalties professionals (allò que està socialment poc reconegut) i una sobrepresència de les dones en les malalties sentinel·les¹⁷ (aquelles que són totalment invisibles).

¹⁷ Les malalties sentinel·les són les malalties laborals detectades per les Unitats de salut laboral (del sistema públic de salut de Catalunya), però que en la majoria de casos no són reconegudes com a danys relacionats amb el treball. Les majoria d'aquestes malalties són lesions musculoesquelètiques i alteracions de la salut mental.

TAULA 7. PATOLOGIES LABORALS DECLARADES. CATALUNYA 2004.

Unitats: Nombres absoluts.

	Dones	Homes
Accidents de treball mortals en jornada de treball	11	138
Accidents de treball no mortals en jornada de treball	36.076	121.396
Malalties professionals amb baixa	2.850	3.730
Malalties sentinel·les declarades per les USL	923	849

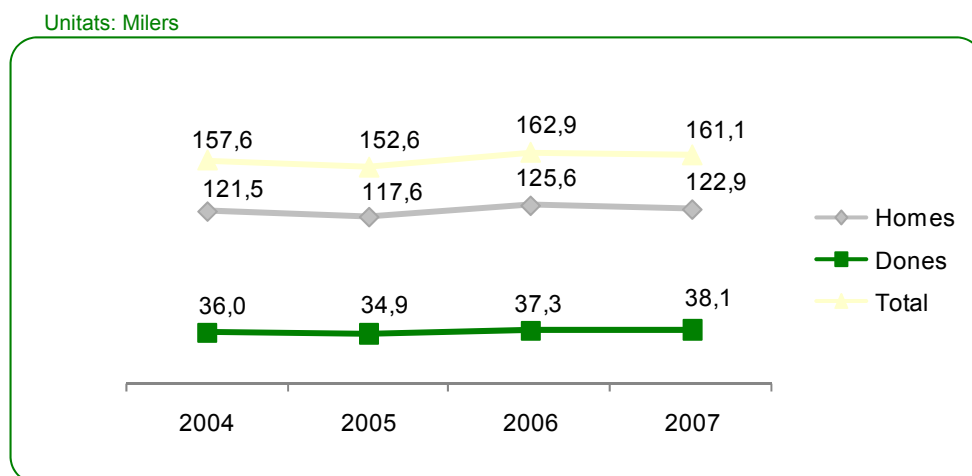
Font: G. Benavides et al.

Una primera conclusió de la mirada de gènere en la relació entre condicions de treball i salut és que, malgrat el reconeixement de que existeixen exposicions laborals a riscos laborals diferents entre homes i dones i, en conseqüència, danys a la salut diferents, ni el sistema públic ni les pràctiques de prevenció a les empreses actuen sobre el conjunt de les realitats. Són polítiques i pràctiques predominants que parteixen d'una falsa homogeneïtat de la població treballadora i que no fan visibles les condicions de treball i de salut de les dones.

Accidents laborals

En aquest punt es fa una anàlisi dels accidents en jornada laboral amb baixa que han tingut lloc a Catalunya al llarg dels darrers quatre anys (2004-2007).

Al llarg d'aquest període s'han produït un total de 634.347 accidents en jornada de treball amb baixa a Catalunya. D'aquests accidents, 487.762 (el 76,9%) els han patit els homes i 146.585 les dones (el 23,1%). Així, la incidència de l'accidentalitat és superior en els homes que en les dones: aproximadament tres de cada quatre accidents els han patit els homes en el període de referència. Aquesta situació s'explica per la major presència masculina en sectors amb una accidentalitat més elevada; així mateix, les dones són majoria en la contractació a temps parcial, la qual cosa suposa que estiguin menys temps exposades al risc.

GRÀFIC 15. EVOLUCIÓ DELS ACCIDENTS EN JORNADA DE TREBALL AMB BAIXA PER SEXE. CATALUNYA 2004-2007

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Departament de Treball.

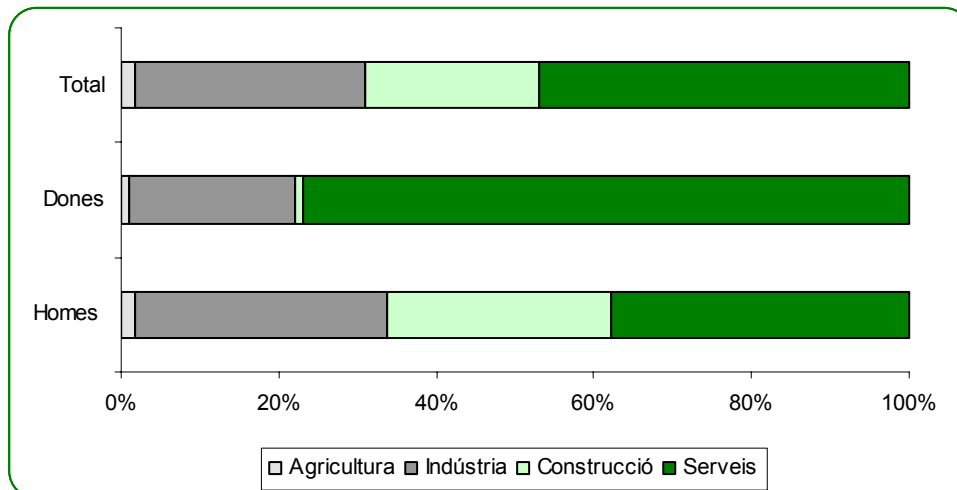
D'acord amb el gràfic anterior, el nombre d'accidents en jornada laboral amb baixa l'any 2007 ha disminuït respecte l'any anterior, fet que és atribuïble a l'evolució interanual de l'accidentalitat masculina (-2,1%), atès que les dones presenten una evolució interanual positiva (el 2,1%). D'altra banda, malgrat la incidència de l'accidentalitat és superior en els homes, el percentatge d'accidents de les dones sobre el total ha experimentat un lleuger augment en el període de referència.

Al gràfic següent s'observa quina és la incidència de l'accidentalitat a Catalunya l'any 2007 atenent al sector d'activitat i al sexe. Així, el 47,0% dels accidents en jornada de treball amb baixa es concentren en el sector dels serveis, el 29,3% a la indústria, el 22,0% a la construcció i l'1,7% a l'agricultura.

Per sexes, en el cas de les dones el 76,8% dels accidents es concentra al sector dels serveis, amb una clara correspondència amb la feminització d'aquest sector, en que el 55,5% de les persones ocupades l'any 2007 són dones. En el cas dels homes, no s'aprecia una concentració tan clara de l'accidentalitat en cap sector en concret: el 37,7% dels accidents han tingut lloc al sector dels serveis, el 31,8% al sector de la indústria, el 28,6% a la construcció i l'1,9% a l'agricultura.

GRÀFIC 16. ACCIDENTS EN JORNADA DE TREBALL AMB BAIXA PER SEXE I SECTOR D'ACTIVITAT. CATALUNYA 2007

Unitats: Percentatges.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Departament de Treball

5. Els usos del temps i la dimensió del treball familiar domèstic

Diversos anàlisis i estudis que mesuren l'ús social del temps han posat de manifest la dimensió i importància del treball familiar domèstic, de caràcter no remunerat, que contrasta amb la seva infravaloració social i econòmica, deguda a la idea que impera a la societat que relaciona el concepte treball amb el treball exclusivament remunerat. Una de les manifestacions d'aquesta infravaloració és el fet que els indicadors estadístics que serveixen per descriure la realitat recullen bàsicament el treball de mercat, mentre que la producció de les llars resta invisible.

A partir d'aquesta constatació, diversos organismes internacionals s'han plantejat la necessitat de comptabilitzar econòmicament la producció realitzada per les llars. És en aquest sentit que neixen els anomenats *comptes satèl·lit de la producció domèstica*, que tenen per objectiu oferir estadístiques que mostrin millor la

realitat i fer visible un treball fet majoritàriament per dones que ha quedat exclòs de l'economia i dels comptes nacionals.

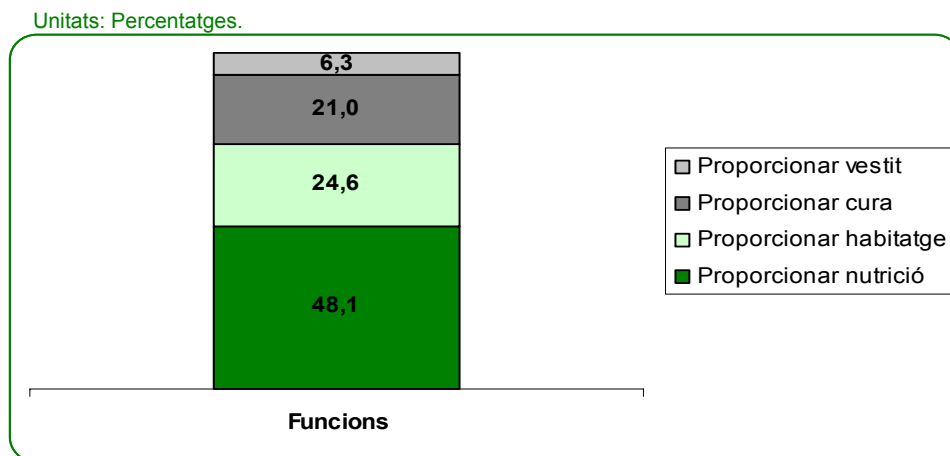
La darrera valoració econòmica del treball familiar domèstic¹⁸ és la que es troba a l'estudi elaborat per la Cristina Carrasco i la Mònica Serrano (2007) amb dades de l'any 2001¹⁹. Per mesurar el temps dedicat al treball familiar domèstic l'estudi es basa en els resultats dels anomenats *diaris d'activitats* o *diaris d'ús del temps*, que són instruments estadístics de recollida d'informació, juntament amb els denominats de forma genèrica *estudis d'ús del temps*. Per valorar aquest tipus de treball les autores segueixen el mètode de reemplaçament general de la mestressa de casa. Per això, seguint els criteris establerts per l'EUROSTAT (2003), s'utilitza el salari de la categoria 51 de la classificació CNO-94, que correspon a "Persones treballadores dels serveis personals".

Els resultats globals de l'estudi són que, en relació als temps totals de treball, el treball familiar domèstic representa el 112,3% del temps de treball de mercat, la qual cosa indica una dedicació més gran a treball no remunerat que a treball remunerat.

El valor del treball familiar domèstic –valorat en condicions equivalents a les de mercat– és de 54.242,99 MEUR, que equival al 40,0% del PIB de Catalunya de l'any 2001. L'estudi conclou que aquest és un percentatge molt inferior al que representa la relació entre els temps de treball, la qual cosa posa de manifest la desvaloració social del treball familiar domèstic.

En el gràfic següent es pot observar quin és el pes de cada funció en el valor total de la producció domèstica. Així, les activitats de proporcionar nutrició i proporcionar habitatge són les més importants, i representen respectivament el 48,1% i el 24,6% de la producció domèstica. En tercer lloc es troba la funció de proporcionar cura (el 21,0%) i la de proporcionar vestit (6,3%).

GRÀFIC 17. VALOR DE LA PRODUCCIÓ DOMÈSTICA PER FUNCIONS. CATALUNYA 2001

Font: Carrasco C., Serrano, M. *Compte satèl·lit de la producció domèstica de les llars a Catalunya, 2006*

La importància i dimensió del treball familiar domèstic, d'acord amb els resultats de l'estudi anterior, necessita posar-se en relació amb el sistema que utilitza la societat per cobrir aquest tipus de treball.

D'acord amb Torns (2007), en la societat catalana, com també en les societats de la resta del sud d'Europa es combinen una sèrie de factors, com ara una forta tradició familista, uns serveis de l'Estat del benestar molt escassos i un fort augment de les necessitats de benestar quotidià, derivades principalment del creixent

¹⁸ El treball familiar domèstic és el treball no remunerat que els membres d'una llar dediquen a la producció de béns i serveis per al consum dels membres de la pròpia llar o d'una altra. Inclou les activitats del treball domèstic (netejar, cuinar,...), activitats que es fan fora de l'espai físic de la llar (compres, gestions,...) i les activitats de cura directa. Per referir-se a aquestes activitats l'estudi utilitza indistintament *treball familiar domèstic*, *treball domèstic*, *treball no remunerat realitzat a les llars* o *treball de cura*.

¹⁹ Cristina Carrasco, Mònica Serrano. *Compte satèl·lit de la producció domèstica de les llars a Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Institut Català de les dones, Barcelona 2007.

procés d'envelliment de la població, que permeten afirmar que s'incrementaran les necessitats associades al treball familiar domèstic, un treball que ha estat assumit majoritàriament per dones.

Actualment s'aprecia la tendència a un major repartiment de les tasques del treball familiar domèstic entre ambdós sexes. No obstant, la dona continua dedicant més temps que l'home a aquestes tasques, a més de desenvolupar un treball remunerat, fet que genera en ocasions situacions de doble presència. Aquest fet és conseqüència de que la incorporació de la dona al mercat de treball té lloc des de l'existència d'uns rols entre sexes amb unes arrels socials i culturals fortament consolidades, en que la dona compleix una funció reproductiva i l'home productiva. Diversos autors posen aquesta arrelada divisió de rols en l'origen de les desigualtats en el mercat de treball, atès que la dona s'incorpora en un espai (el productiu) que li és aliè i, en tot cas, la seva activitat en el mateix es concep com a secundària del seu rol reproductiu. La feminització de la parcialitat és un clar reflex de la pervivència d'aquesta divisió del treball.

Les dades sobre ús social del temps corroboren aquesta tendència. L'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població 2006 és la cinquena edició d'aquesta operació estadística que es va iniciar l'any 1985. Per primera vegada el territori objecte d'estudi s'estén a tota Catalunya. Un dels àmbits d'anàlisi de l'enquesta són els usos socials del temps.

D'acord amb els resultats de l'enquesta, i tal i com s'observa a la taula següent, la mitjana d'hores setmanals dedicades a les tasques de la llar per la població de 16 anys i més és de 14,6 hores. El temps de dedicació a aquest tipus de tasques varia molt entre els dos sexes. Mentre les dones hi dediquen una mitjana setmanal de 21,3 hores, els homes hi destinen una mitjana de 7,9 hores. També destaca el fet que el 41,8% de les dones entrevistades dediquen més de 20 hores setmanals a les tasques de la llar, mentre que només el 6,6% dels homes hi destinen aquest nombre d'hores. La major part dels homes (el 73,3%) dediquen fins a 10 hores setmanals a les tasques de la llar.

TAULA 8. HORES SETMANALS DEDICADES A LES TASQUES DE LA LLAR PER SEXES. CATALUNYA 2006. POBLACIÓ DE 16 ANYS I MÉS.

Unitats: Percentatges.

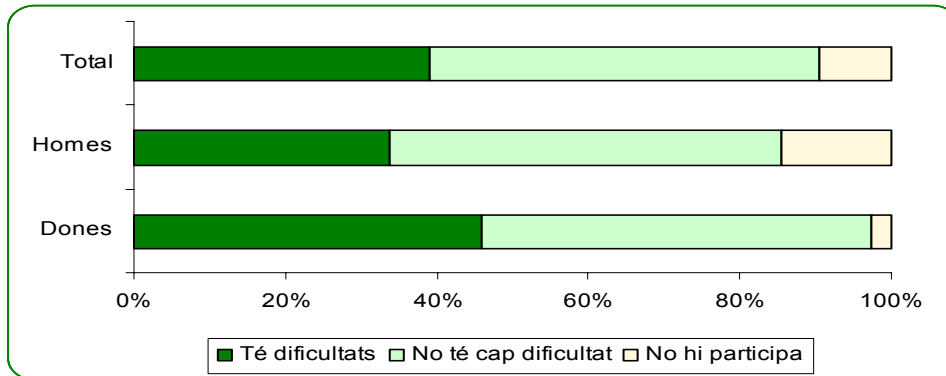
Hores setmanals	Dones	Homes	Total
Fins a 10 hores	29,3	73,3	9,5
D'11 a 20 hores	25,1	16,9	41,3
Més de 20 hores	41,8	6,6	21,1
No consta	3,8	3,2	12,8
Total	100,0	100,0	11,8
Mitjana d'hores setmanals	21,3	7,9	14,6

Font: Idescat, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població 2006.

L'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població 2006 també dona informació sobre les dificultats de la població ocupada per compaginar feina amb tasques domèstiques i familiars. D'acord amb el gràfic següent, són les dones les que manifesten tenir major dificultat de compatibilització. D'altra banda, són més els homes que declaren que no participen en les tasques domèstiques i familiars.

GRÀFIC 18. DIFICULTAT PER COMPAGINAR FEINA AMB TASQUES DOMÈSTIQUES I FAMILIARS PER SEXES. CATALUNYA 2006. POBLACIÓ OCUPADA DE 16 ANYS I MÉS.

Unitats: Percentatges.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població.

6. Dones i exclusió social

L'Enquesta de condicions de vida és un instrument estadístic que permet l'estudi de l'exclusió social a través del coneixement de la distribució de la renda entre les persones, la situació econòmica de les llars o del risc de la població a caure en la pobresa. Aquesta eina també ofereix una visió de la composició de la població en risc a la pobresa. L'IDESCAT ha elaborat una ampliació de resultats d'aquesta enquesta per a Catalunya, les darreres dades de la qual es refereixen a l'any 2005.

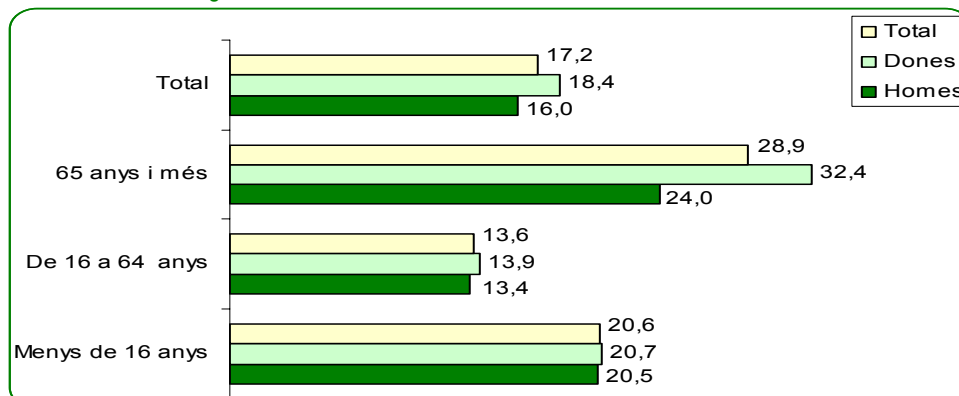
Cal però posar de manifest les mancances de les enquestes com a instrument per descriure i analitzar l'exclusió social, atès que determinats col·lectius especialment vulnerables es poden veure exclosos de la mostra.

El risc d'exclusió social és més elevat per a les dones que per als homes en totes les etapes de la vida. En particular, el risc a la pobresa afecta més al col·lectiu femení. Així, tal i com s'observa al gràfic següent, l'any 2005 la pobresa encara és superior entre les dones que entre els homes: el 18,4% de les dones es troba en aquesta situació front al 16,0% dels homes.

Les dones tenen unes taxes de risc a la pobresa superiors als homes per a tots els grups d'edat. La diferència més gran entre sexes per aquest indicador es troba en les persones més grans de 65 anys, en que el 32,4% de les dones es troben en situació de pobresa, front al 24,0% dels homes.

GRÀFIC 19. TAXA DE RISC A LA POBRESA PER SEXE I EDAT. CATALUNYA 2005

Unitats: Percentatges

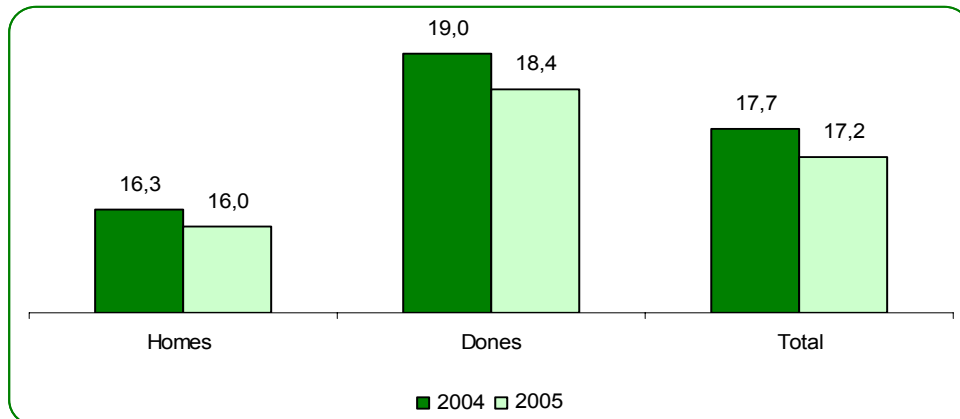

Font: Idescat. Estadística de distribució personal de la renda i de risc a la pobresa 2005.

En el gràfic següent s'observa l'evolució de la pobresa respecte l'any 2004, que és el primer any en que l'IDESCAT elabora l'Estadística de distribució personal de la renda i de risc a la pobresa, com a ampliació de resultats de l'Enquesta de Condicions de Vida de l'INE. Així, l'any 2005 ha disminuït el total de població per sota del llindar de risc a la pobresa. S'observa una disminució de 0,6 punts del percentatge de dones en situació de pobresa, disminució lleugerament més elevada que en el cas dels homes (de 0,3 punts). La distància entre sexes però es manté (entorn als 2,5 punts).

GRÀFIC 20. TAXA DE RISC A LA POBRESA PER SEXE. CATALUNYA 2004-2005

Unitats: Percentatges.

Font: Idescat. Estadística de distribució personal de la renda i de risc a la pobresa 2005.

Fins aquí s'ha constatat que existeixen diferències entre les dones i els homes pel que fa a la seva situació de pobresa, atès que existeixen una sèrie de factors explicatius que configuren la multidimensionalitat de les situacions d'exclusió social entre la població i que afecten de manera específica el col·lectiu femení.

Un d'aquests factors són els canvis que s'han produït en l'estructura i mida de les llars. Així, en el període comprès entre els censos de l'any 1991 i 2001 l'increment més important s'aprecia en les llars unipersonals, que augmenten el 84% en el període de referència, fet que s'explica principalment per l'increment de les persones que viuen soles, sobretot dones més grans de 65 anys, vídues en la seva majoria, així com per l'increment de les llars formades per una persona adulta, majoritàriament una dona i un infant (llars monomarentals).

Precisament les persones més vulnerables a patir situacions de pobresa són les que viuen soles (el 38,7%). La situació s'agreuja quan la persona que viu sola és major de 65 anys (55,7 %): una de cada dues persones majors de 65 anys que viuen soles està en risc de pobresa. Aquesta situació sovint té relació amb uns baixos ingressos que provenen de les pensions en el marc d'un sistema de protecció social que es caracteritza per la seva relació amb la trajectòria laboral de les persones. En aquest sentit, les dones es veuen més afectades per aquesta situació, atès que les pensions de jubilació predominen entre els homes, mentre que les dones acostumen a ser beneficiàries en major mesura de pensions de viduïtat, de quantia més baixa que les primeres. Per tant, un sistema de protecció social lligat a la trajectòria laboral, juntament amb la pervivència dels rols tradicionals de gènere que assignen a la dona el treball reproductiu poden portar a les dones a situacions de pobresa i d'exclusió social.

Un altre factor que incideix especialment en el col·lectiu femení i que està lligat al risc d'exclusió social és el canvi en els models de família. L'augment de la monomarentalitat pot portar nous riscos de pobresa i exclusió, atès que aquesta situació genera en ocasions situacions de desprotecció derivades de la precarietat que afecta més a les dones que integren aquest tipus de llars, sobretot per la seva especial dificultat per compaginar les tasques de cura de la llar i persones dependents amb el treball remunerat. Aquesta dificultat obliga a una permanència en el mercat de treball en condicions més precàries, que aboquen la dona a la parcialitat no voluntària o a l'economia submergida. Així mateix, l'augment de les situacions de monomarentalitat lligades a la situació precària d'aquest tipus de llars, incideix en el risc d'exclusió social de la infància,

atès que els recursos d'aquestes llars són més reduïts i tenen una major dificultat per atendre les necessitats dels infants.

La relació de la dona amb el mercat de treball és un altre dels factors que incideix de forma específica en el col·lectiu femení i que pot derivar en situacions d'exclusió social. Així, les dones tenen unes taxes de desocupació més elevades que els homes, i la seva relació amb el mercat de treball és més precària: treball poc qualificat i salaris més baixos, elevada temporalitat i presència en l'economia submergida.

Per últim, el fet que les dones tinguin una percepció dolenta de la seva salut en major grau que els homes o que la incidència de la discapacitat sigui més elevada en el col·lectiu femení té com a conseqüència que l'estat de salut sigui un factor que faci més vulnerables a les dones com a col·lectiu, afectant a la seva autonomia personal. En aquest sentit, Càritas posa de manifest en un informe²⁰ com la pobresa i l'exclusió social aboquen les persones a viure en una realitat que dificulta el dret de viure sota l'emparedament dels drets humans fonamentals. En concret, l'informe posa sobre la taula de quina manera la pobresa i l'exclusió social estan interrelacionades amb una salut dolenta, i de com la salut precària és causa i conseqüència de la pobresa.

7. La situació de les dones immigrades

Determinats grups de dones es veuen afectades per situacions anomenades de discriminació múltiple, que reflecteixen la polarització del col·lectiu femení. Aquest és el cas de les dones immigrades. A partir de l'anàlisi dels principals indicadors de la situació de les dones de nacionalitat estrangera en el mercat de treball de Catalunya, es pot afirmar el següent:

Tal i com s'observa a la taula següent, la taxa d'activitat de les dones de nacionalitat estrangera el IV trimestre de 2007 a Catalunya és més baixa que la de les dones de nacionalitat espanyola (en 2,6 punts). La diferència és encara més gran en la taxa d'ocupació, que és 7 punts més elevada en les dones espanyoles. Les diferències més importants les trobem en la taxa d'atur, que és del 13,8% en el cas de les dones estrangeres, més del doble que en el cas de les dones de nacionalitat espanyola.

Per sexes, entre les persones de nacionalitat estrangera les diferències són importants: la taxa d'activitat dels homes és 24,3 punts superior a la de les dones. La taxa d'ocupació masculina és igualment superior a la femenina. L'atur afecta més a les dones que als homes. Cal destacar que la taxa d'activitat dels homes de nacionalitat estrangera és inclús superior a la dels homes de nacionalitat espanyola, fet que podria explicar-se per les causes del fet migratori, que són en la majoria dels casos de caràcter econòmic.

TAULA 9. TAXES D'ACTIVITAT, OCUPACIÓ I ATUR (16 A 64 ANYS) PER SEXE I NACIONALITAT. CATALUNYA IV TRIMESTRE 2007

Unitats: Percentatges.

		Taxa d'activitat	Taxa d'ocupació	Taxa d'atur
Dones	Nacionalitat espanyola	68,5	63,9	6,7
	Nacionalitat estrangera	65,9	56,9	13,8
Homes	Nacionalitat espanyola	85,6	81,6	4,6
	Nacionalitat estrangera	90,2	81,2	10,0

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE; Enquesta de Població Activa.

Pel que fa als salaris, les dades de l'Enquesta Anual d'Estructura Salarial 2005, reflecteixen la situació de múltiple discriminació en que es troben les dones immigrades a Catalunya, atès que el seu salari brut anual és inferior al dels homes de nacionalitat estrangera (el 26,1%), i a la vegada, és el 20,1% inferior al de les dones de nacionalitat espanyola.

Les dones immigrades ocupen els estrats més baixos de l'estructura ocupacional femenina: han tendit a concentrar-se en ocupacions de baixa qualificació, com ara les tasques domèstiques relacionades amb la

²⁰ Anna Jolonch (coord. i redacció). *VIDES TRENCADES. Pobresa i salut precària: una visió des de Càritas*. Càritas Diocesana de Barcelona. Barcelona, desembre de 2007.

reproducció social, atès que la incorporació de la dona al mercat de treball, sumada al procés d'envelliment de la població ha suposat una oferta important en el sector d'atenció a les persones. Aquest sector presenta unes condicions de treball precàries i desregularitzades (són llocs de treball que sovint es troben en l'economia submergida) i es caracteritza pel seu poc prestigi social. D'acord amb Torns (2007) la figura més freqüent entre les treballadores immigrants és la de la treballadora domèstica interna, situació que afavoreix la subordinació i difumina completament la línia que separa l'espai de treball de l'espai personal.

Aquest context pot portar a situacions de vulnerabilitat social i de pobresa, que tenen també conseqüències en relació a l'estat de salut. En aquest sentit, d'acord amb Càritas (2007), el perfil de moltes persones ateses per aquesta entitat és el d'una dona, sola i estrangera, en situació administrativa irregular i que no pot tenir accés a un subsidi públic que li asseguri un mínim vital. Sovint aquestes dones són mares que treballen o passen moltes hores per trobar una feina. Aquesta situació pot portar aquestes persones a l'exclusió i vulnerabilitat social i a patir un problema relacionat amb la salut. En aquest sentit, el perfil de les persones ateses per Càritas amb problemes de caire psicosomàtic són en la seva majoria dones joves amb càrregues familiars que procedeixen d'altres països i que es troben en situació administrativa irregular.

La situació de vulnerabilitat social d'aquestes dones repercuteix negativament en els seus fills, atès que un dels aspectes que explica la major incidència de la pobresa entre els menors és la situació laboral dels pares. D'acord amb l'Informe conjunt sobre Protecció i Inclusió Social 2008 de la Comissió Europea, i amb dades de 2005, a Espanya hi havia un 20% de persones amb risc de pobresa, percentatge que ascendia al 24% entre els menors de 18 anys. La mitjana europea dels països de la UE (sense tenir en compte Bulgària i Rumania) era del 16 i del 19%, respectivament.

8. Bibliografia i fonts

INE. *Enquesta de Població Activa*.

DEPARTAMENT DE TREBALL. *Primera Enquesta de Condicions de Treball de Catalunya, 2007*.

IDESCAT. *Enquesta de Qualitat de Vida en el Treball, 2006*.

IDESCAT. *Enquesta Anual d'Estructura Salarial, 2005*.

DEPARTAMENT DE SALUT. *Enquesta de Salut de Catalunya, 2006*.

DEPARTAMENT DE TREBALL, OBSERVATORI DEL TREBALL. *Sinistralitat Laboral, 2004-2007*.

IDESCAT. *Comptes satèl·lit de la producció domèstica, 2001*

IDESCAT. *Estadística de distribució personal de la renda i de risc a la pobresa. Ampliació de resultats de l'Enquesta de Condicions de Vida, 2005*.

INE. *Mujeres y hombres en España 2007*.

EUROSTAT, News release 169/2007, 6 de desembre de 2007.

Chiara Pronzato. *Return to work after childbirth: does parental leave matter in Europe?*, ISER, University of Essex, ISER Working Paper 2007-30.

EUROSTAT. *Statistics in focus 53/2007*.

Comunicació de la Comissió al Consell, al Parlament Europeu, al Comitè Econòmic i Social Europeu i al Comitè de les Regions.

Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya. *Necessitats de cura i atenció a les persones en situació de dependència*. Barcelona, 2007.

Fundació Maria Aurèlia Capmany. *Conciliació i nous usos del temps*. Generalitat de Catalunya, Institut Català de les Dones, Barcelona, 2007.

Ana M. García, Rafael Gadea, Vicente López. *Impacto de las enfermedades de origen laboral en España*. Instituto Sindical de Trabajo, Ambiente i Salut (ISTAS), València, octubre de 2007.

Cristina Carrasco, Mónica Serrano. *Compte satèl·lit de la producció domèstica de les llars a Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Institut Català de les dones, Barcelona 2007.

Anna Jolonch (coord. i redacció). *VIDES TRENCADES. Pobresa i salut precària: una visió des de Càritas*. Càritas Diocesana de Barcelona. Barcelona, desembre de 2007.

T. Torns, P. Carrasquer, S. Parella, C. Recio. *Les dones i el treball a Catalunya: mites i certeses*, Generalitat de Catalunya, Institut Català de les dones, Barcelona 2007.

Informe Ley de Igualdad, Ministeri de Treball i Afers Socials, desembre de 2007.